

Niksar Kazasının İdari Durumu ve Nüfus Yapısının Dini ve Etnik Açından Analizi (1880-1916)

Ali AÇIKEL - Mehmet MERCAN*

Özet

Tanzimat sonrası dönemde Osmanlı Devleti'nin genel idarî durumu ve nüfus yapısı üzerine birçok çalışma yapılırken taşra kentlerinin sosyal ve ekonomik yapıları hakkında çok az bilimsel inceleme bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin genel durumu hakkında daha sağlıklı değerlendirmeler yapabilmek için özellikle bölgesel çalışmalara ağırlık vermek gerekmektedir. Bu makalede, 1880-1910 yılları arasında daha önce inceleme konusu yapılmayan Niksar kazasının idarî durumu ve nüfus yapısı, bölgesel inceleme kapsamında salname verileri ve nüfus istatistikleri yardımı ile mukayeseye dayalı analitik metotla ele alınmıştır. Bu çalışma taşra yerleşmelerinin idarî ve nüfus durumlarını anlamaya katkı yapmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Niksar kazası, dinî gruplar, etnik gruplar, müslim, gayr-i müslim, Türk nüfusu, Ermeni nüfusu, Rum nüfusu.

Abstract

While a number of studies have been made on the general administrative situation and population structure of the Ottoman State during the post-Tanzimat era, there exists a few scientific research on the social ve economic structures of the provinces. In order to evaluate better the general situation of the Ottoman State, it requires attaching importance to the provincial studies. In this article, the administrative situation and population structure of the district of Niksar in the period of 1880-1916, which did not become a subject-matter before, have been examined with the help of Year-books data and populations statistics, using the method of analytic based on comparison, in the context of provincial studies. *This study* aims to contribute to understanding the administrative and demographic situations of provinces.

Key words: the district of Niksar, religious groups, ethnic groups, muslim, non-muslim, Turkish population, Armenian population, Greek population.

(*) Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

I. GİRİŞ

Tanzimat sonrası dönemde, Osmanlı Devleti'nin genel idari durumu ve nüfus yapışı üzerine birçok bilimsel çalışma yapılmıştır¹. Bu çalışmalar incelendiğinde, bunların Osmanlı Devleti'nin Avrupa, Anadolu, Suriye gibi büyük coğrafi sahaları hakkında genel bilgiler verdikleri görülmektedir. Ayrıca, bu çalışmalarda varılan sonuçlar büyük ölçüde genellemeleri içermektedir. Genellemelerin ise her zaman geçerliliğini koruyan kesin bilimsel sonuçlar olduğunu söylemek zordur. Bu tür umumî kanaatlerden kurtulmak için bölgesel çalışmalara yönelerek tarihî kaynak ve dokümanları kiritize ederek kullanmak daha yararlı olacaktır. Bölgesel çalışmalar her bakımdan güvenilir ve doğruya yakın sonuçlar vermesi yanında, bilgi bakımından da doyurucu nitelik taşırlar.

Ülkemizde son yıllarda, Tanzimat sonrası dönemde bazı taşra kentlerinin idarî durumu ve nüfus yapısı hakkında önemli çalışmalar kaleme alınmıştır². Bu nitelikteki çalışmaların bütün Osmanlı taşra kentleri için de yapılmasında büyük yarar vardır. Çok sayıda bölgesel tarzda bilimsel çalışma yapılması halinde, Osmanlı Devleti'nin genel durumu hakkında daha sağlıklı değerlendirmeler yapma imkanı ortaya çıkacaktır. Ayrıca bölgesel çalışmalarla, genel nitelikli çalışmalarda mevcut genellemeler ve kapalı kısımlar yeniden gözden geçirilebilecektir.

¹Bu çalışmalar hakkında bir liste için bkz.,Engin Deniz Akarlı,Ottoman Population in Europe in the 19th Century-Its Territorial,Racial and Religious Composition,MA Thesis,University of Wisconsin. U.S.A 1972 Cem Behar, "The 1300 (1885) and 1322 (1907) Tahrirs as Sources for Ottoman Historical Demography" ,Boğaziçi University Research Papers,İstanbul 1985;Aynı yazar (haz.),Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927,Ankara 1996;Kemal Karpas, "The Ottoman Demography in the Nineteenth Century:Sources,Concepts,Methods",J.L.Baque-Grammont ve Paul Dumont (yay.) Economie et Societes dans l'Empire Ottoman,Paris 1983, s.207-217;Aynı yazar, "Ottoman Population Records and the Census of 1881/82-1893",International Journal of Middle Eastern Studies,9 (1978),s. 237-274; Aynı yazar,Ottoman Population 1830-1914, Demographic and Social Characteristics, Madison, The University of Wisconsin Press,1985;Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda İdari Taksimat ve Nüfus",TTK.Belleten, XV/60 (Ankara 1961), s.617-628;Mahir Aydın, "Sultan II.Mahmut Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri",Sultan II.Mahmut ve Reformları Semineri,İstanbul 1990,s.81-107;Vital Cuinet, La Turquie d'Asie-Geographie Administrative,Statistique,Descriptive et Raisonnee de l'Asie Mineur,I-IV, Paris 1892-94;Musa Çadircı,Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları,Ankara 1991;İlber Ortaylı,Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878),Ankara 1974; Enver Ziya Karal,Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı-1831,Ankara 1943;Justin McCarthy,Muslims and Minorities-The population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire,New York 1983;Standfort J. Shaw, "The Ottoman Census System and Population,1831-1914" International Journal of Middle Eastern Studies,9 (1978),s.323-338;Aynı yazar, "Ottoman Population Movements during the Last Years of the Empire,1885-1914:Some Preliminary Remarks", Osmanlı Araştırmalar I.(İstanbul 1980),s.191-205.

²Birkaç örnek için bkz.Musa Çadircı, "1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerine Bir Araştırma" ,Osmanlı Araştırmaları I, (İstanbul 1980), s.109-132;Cevdet Küçük, "Tanzimat Devrinde Erzurum'un Nüfus Durumu", İÜ.Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi,7-8 (İstanbul 1976-77),s. 185-223;Rıfat Özdemir,19.Yüzyılın İlk Yarısında Ankara,Ankara 1986;Galip Eken, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Toplumunda Nüfusun Mesleki Yapılanması:Tokat Örneği" , Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeler Dergisi,XV, (İzmir 2000), s.155-169.

Bölgesel bir inceleme niteliği taşıyan bu makalede, 1880-1916 arasında Osmanlı Devleti'nin en kritik yıllarını yaşadığı bir dönemde, Tokat sancağı kazalarında Niksar'ın idarî vaziyeti ve nüfus yapısı irdelenecektir. Bu konuda bildiğimiz kadarıyla bilimsel nitelikli herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Makalede kullanılacak başlıca kaynaklar: Osmanlı Devlet salnameleri, Sivas Vilayeti salnameleri, Fransa'nın Sivas konsolosunun 1901 tarihli nüfus raporu, BA [Başbakanlık Osmanlı Arşivi]. DH [Dahiliye Nezareti], SN [Sicill-i Nüfus]-M [Müdüriyeti] kataloğundaki istatistikler ile Vital Cuinet'in "La Turquie D'Asie" isimli eserinin birinci cildinde yer alan "Tokat Sancağı" bölümünden ibarettir. Bu kaynakların ihtiva ettiği bilgilerin ve istatistiki verilerin doğruluğu ve tamlığı hakkında kısmî tereddütler olsa bile, yine de gerçeğe yakın rakamlar vermeleri ve genel nüfus değişim eğilimlerini yansıtılmaları açısından büyük değer ifade etmektedir. Ayrıca, aynı dönemi kapsayan araştırma eserlerine de müracaat edilecektir. Yararlanılan kitap ve makaleler, dipnotlar ve kaynaklar bölümünde verilecektir.

2. NİKSAR KAZASININ İDARİ DURUMU (1880-1916)

Tanzimat sonrası dönemde, Osmanlı Devleti'nin mülkî taksimatındaki en köklü düzenleme, 1864 yılında "Vilayet Nizamnamesi" ile gerçekleştirildi.³ Devletin mülkî idaresinde bu tarihe kadar devam etmiş olan eyalet, sancak ve diğer mülki birimler yerine yenileri kabul edildi. En büyük idari üniteye "vilayet" adı verilerek, vilayet sancaklara, sancak kazalara, kaza karyelere bölündü. Vilayet amirine "vali", sancak amirine "mutasarrıf", kazanın yöneticisine "kaymakam" denildi. Karye (köy), halkın seçeceği muhtar tarafından idare edilecekti. 1871 tarihli Vilayet Nizamnamesi'nde, köy ile kaza merkezi arasında en az 500 nüfusa sahip yerleşim birimleri "nahiye" olarak tanımlandı. Her nahiye bir müdür tarafından idare olunacaktı (Ortaylı, 1974: 87-88; Çadircı, 1991:251 ve devamı).

1865-1880 yılları arasında Niksar, Trabzon vilayeti içinde Canik sancağını oluşturan kazalardan birini teşkil etti⁴. 1297-98 / 1880-81 yılı içerisinde Tokat kazasının, Sivas Vilayeti dahilinde sancak (liva) statüsü elde etmesi üzerine, Zile ve Erbaa ile birlikte bu yeni kurulan sancara dahil edildi⁵.

³ Osmanlı Devleti'nde "Vilayet sistemi"ne geçiş hakkında geniş bilgi için bkz., İlber Ortaylı, Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878), Ankara 1974.

1284/1867 yılı devlet salnamesinde Niksar, Sivas sancağı kazaları arasında görülmemektedir (bkz. 1284/1867⁴ Yılı Devlet Salnamesi, s. 178-179). 1290/1873 yılı devlet salnamesinde Niksar, Trabzon vilayetinin Canik sancağı kazaları arasında kaydedilmiştir (bkz. 1290/1873 Yılı Devlet Salnamesi, s. 251). Ayrıca şahsi arşivimde bulunan 4 Cemaziyevvel 1292/29 Mayıs 1875 tarihli bir tapu senesinde Niksar, "kaza" olarak Canik sancağına bağlı görülmektedir.

⁵ BA.MAD 14250; Tayyib Gökbilgin, "Tokat", İA, XII/1 (İstanbul 1979), s. 410; BA.MAD 14250 Tokat sancağının teşkiline dair kayıt defteri.

Niksar'ın Tokat sancağının bir kazası olmasından sonraki idarî yapısını, Sivas vilayet salnamelerindeki kayıtlardan takip edebiliyoruz. 1883 yılı yıllığına göre, Niksar kazasının kaza idare meclisi, bidayet mahkemesi, aşar dairesi, tahrir komisyonu, belediye dairesi, muhacir komisyonundan oluşan idarî daireleri ile vergi tahsili için baştahsildar, nüfus işleri için nüfus memuru, tapu işleri için tapu memuru, orman işleri için orman memuru, posta hizmetleri için telgraf memuru gibi görevlileri mevcuttu, Bu daire ve memuriyetlerdeki personel sayısı 40 kişi civarında idi⁶. Bir yıl sonra, kazada ma'arif ve zira'at komisyonları da teşkil edildi⁷. 1890'da aşar dairesi ile tahrir komisyonu birleştirilerek "mal müdürlüğü" dairesi oluşturuldu. Ayrıca tütün vergisini tahsil için reji memurluğu kuruldu⁸.

1903 yılında. Niksar kazasının idarî daireleri yeniden örgütlendi. Buna göre idarî daireler ve memuriyetler şu şekildeydi: İdare meclisi, mal ve vergi müdürlüğü, nüfus dairesi, zira'at bankası şubesi, bidayet mahkemesi, polis dairesi, belediye dairesi, telgraf ve posta memuru, tapu katibi, reji memuru, orman memuru, piyade kolcusu⁹.

Yukarıda sıralanan idari birimler içinde "Kaza İdare Meclisi" ,kaza idaresinde önemli bir fonksiyona sahipti,.Osmanlı Devleti'nin diğer kazaları gibi, Niksar kazası da bir kaymakamın başkanlığında "Kaza İdare Meclisi" tarafından idare olunmaktaydı.Kaza İdare Meclisi'nde kaymakam, mal müdürü, tahrirat katibi, kaza hakimi (naib), müfti ve evkaf vekili tabii üye, iki müslim, iki de gayri müslim olmak üzere dört kişi ise seçilmiş üye olarak görev yapmaktaydı¹⁰. Bununla birlikte, 1890'dan itibaren evkaf vekilinin Kaza İdare Meclisi üyeliği düşmüştür¹¹. Bu meclisin görevi, idarî davalar, kaza gelir ve giderlerinin gözden geçirilmesi, miri malların idaresi ve korunması, umumî sağlığa ait tedbirlerin alınması, beledi tesislerin yapım ve onarımı, köy yollarının yapım ve bakımı gibi konuları müzakere etmek ve karara bağlamaktı (Ortaylı, 1974: 68-69).

Niksar kaza merkezi, 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin 4. maddesi ve 1867'de vilayetlerde belediye meclislerinin teşkili ve memurlarının görevleri hakkında çıkarılan talimatlar ise 1871 Vilayet Nizamnamesi'nin bir faslında şehir ve kasabalarda Belediye Meclislerinin kuruluşu, yetki ve çalışma usullerini düzenlemesi¹² neticesinde, 1871 yılında belediye teşkilatına kavuştu". 1833'te Niksar Belediye Meclisi'nde 1 başkan, 2

⁶ Bkz., 1300/1883 yılı Sivas vilayet salnamesi, s.128-129; 1321/1903 yılı Sivas vilayet salnamesi, s. 140-146.

⁷ 1302/1884-5 yılı Sivas vilayet salnamesi, s.420-423

⁸ 1308/1890 yılı Sivas vilayet salnamesi s.147-148

⁹ 1321/1903 yılı Sivas vilayet salnamesi, s.141-142.

¹⁰ 1882 sonrası Sivas vilayet salnameleri: 1300/1883, s.128; 1302/1884-85, s.420; 1308/1890, s.147; 1321/1903, s.141.

¹¹ Bkz. 1308/1890 yılı Sivas vilayet salnamesi, s.147.

¹² 1864 Vilayet Nizamnamesi'ni müteakip belediyelerin kurulması hakkında detaylı bilgiler için bk.,

İlber Ortaylı, a.g.e., s. 166 ve devamı.

¹³ Bkz., 1288/1871 yılı Trabzon vilayet salnamesi, s.60. Tokat İl Yıllığı 1973, s.133'de herhangi bir delil gösterilmeden belediyenin kuruluş yılı 1876 olarak gösterilmiştir.

aza, 1 katip ve sandık emini görev yapıyordu¹⁴. Bir yıl sonra, Belediye Meclisi'nde üye sayısı 2'den 3'e çıkarıldı ve bunlardan ikisi gayr-i Müslim idi¹⁵. 1890 yılında, Meclisin aza sayısı 3'den 5'e yükselirken gayr-i Müslim üyelerin sayısı iki olarak kaldı. Ayrıca Belediye personeline bir de tabip ilave edildi¹⁶, Belediye teşkilatı, şehrin ulaşım, temizlik, aydınlatma, ticaret yerlerinin denetimi ve yangın önleme görevleri ile mükellef kılınmıştı. 1877'de hazırlanan Vilayet Belediye Kanunu bu görevlere ek olarak şu işleri, emlak yazımı, nüfus sayımı, hijyen kontrolü gibi hizmetlerin yürütülmesini öngörmekteydi. Belediye başkanı, 4 yıllığına seçilen ve 2 yılda bir kura ile değiştirilen meclis üyeleri arasından hükümetçe tayin edilecekti. Başkan, belediye gelirlerinden maaş alırken meclis üyeleri fahri olarak çalışacaklardı (Ortaylı, 1974: 188 ve devamı).

Kaza merkezlerinin idaresinde etkin bir rol oynayan bir diğer kurum da mahalle muhtarlıkları idi. Niksar kaza merkezi, 1916'da 23 muhtarlık mahalline ayrılmıştı¹⁷.

Musa Çadircı'ya göre, taşrada mahalle ve köy muhtarlıklarının teşkili 1833-1836 yılları arasında gerçekleştirildi (Çadircı, 1991: 38). 1864 ve 1871 yıllarında yapılan ilave düzenlemelerle muhtarlık kurumu daha fonksiyonel hale getirildi. Bunlara göre, mahalle muhtarları, mahallelerinde güvenliği sağlamak; mahallelerinden ölen, göçen veya başka mahalleye taşınanları mahalle defterinden silmek, yeni doğanları deftere kaydedip tüm bu gelişmeleri belirli aralıklarla Defter Nazırı'na bildirmek; vergilerin belirlenip dağıtımında mahalle halkını temsil etmek ve vergilerin toplanmasında ilgililere yardımcı olmak gibi görevler üstlenmişlerdi (Çadircı, 1991: 38-40; Ortaylı, 1974: 96 ve devamı). Kazaya bağlı nahiye ve köylerin idarî durumlarına gelince, bu konuya geçmeden önce inceleme altındaki dönemde Niksar kazasına bağlı bu idarî birimlerin istatistikleri hakkında bilgi Tablo I'de verilmiştir. 1880'li yıllarda, kazaya bağlı 9 nahiye, 83 köy bulunuyordu¹⁸. Kazanın bu nahiye ve köy dağılımı, 1908 yılına kadar muhafaza edildi¹⁹.

Tablo I. 1894 yılı Niksar Kazası nahiye ve köy dağılımı²⁰

Nahiye adı	Köy sayısı	Nahiye adı	Köy	Toplam nahiye sayısı	Toplam köy sayısı
Eskidir	14	Ladik	8		
Kuyucak	14	Segdün	7	9	83
Avara	13	Başçiftlik	5		
Kapuağzı	10	Arguslu	4		
Olukalanı	8				

¹⁴ 1300/1883 yılı Sivas vilayet salnamesi. s.129.

¹⁵ 1302/1884-85 yılı Siva., vilayet salnamesi, s. 421.

¹⁶ 1308/1890 yılı Sivas vilayet salnamesi s. 148.

¹⁷ BA DH.SN-M37/108. "

¹⁸ 1312 / 1894 yılı Devlet Salnamesi, s. 705.

¹⁹ Bkz.Vital Cuinet,La *Turquie d'Asie*, Paris 1892, s. 703; 1314/ 1896 yılı Devlet Salnamesi, s. 735.

²⁰ 1312/1894) yılı Devlet salnamesi, s. 705.

1908'de yapılan yeni idarî düzenleme ile kazaların nahiye sayıları düşürüldü. Buna göre, Niksar kazasının nahiye ve köy dağılımı Tablo II'de gösterilmiştir²¹. Tablo I ve Tablo II'deki nahiye ve köy sayılarını karşılaştırdığımızda, nahiyelerin sayısının 9'dan 3'e indirildiğini, köylerin sayısının ise 83'den 95'e çıkartıldığını görüyoruz. Tablo I'deki toplam köy sayısı olan 83'e, 1908'de köy statüsüne indirgenen 6 nahiyeyi de ilave ettiğimizde, köy sayısı 89 olmaktadır. Halbuki 1908'de toplam köy sayısı 95 olduğuna göre, 6 yeni (veya diğer kazalardan aktarılan) köyün daha Niksar kazasına bağlandığı anlaşılmaktadır. Doküman eksikliğinden şimdilik bu köylerin isimlerini bilemiyoruz,

Tablo II. 1908 yılı Niksar Kazası nahiye ve köy dağılımı²²

Nahiye adı	Köy sayısı	Nahiye adı	Köy sayısı	Toplam nahiye sayısı	Toplam köy sayısı
Niksar merkez	39	Büşürüm	26	3	95
Ladik	16	Çanak ve Ozviran	14		

Yukarıda Tablo II'de verilen 1908 yılı nahiye ve köy dağılımı, 1916 yılında veya öncesinde hem nahiye ve köy sayısı hem de yerleşim birimlerinin isimleri bakımından önemli ölçüde değişmiştir²³. Bu durum, Tablo II ile Tablo III'deki verilerin karşılaştırmasından açıkça görülmektedir. İlk olarak, nahiye sayısı 3'den 2'ye düşürülmüştü. Bu gelişme, Büşürüm nahiyesinin Niksar kazasından alınması ile orlaya çıkmıştır. İkinci olarak, 1908'de Çanak ma'a Üzviran nahiyesinin adı, Çamiçi olarak değiştirilmiştir. Son olarak, Niksar kazasına bağlı toplam köy sayısı, 95'den 101'e yükseltilmiştir. Bu durum, 1908-1916 yılları arasında Kafkaslar'dan ve Balkanlardan gelen muhacirlerin Niksar kazasına yerleştirilerek yeni köyler kurulması²⁴ yanında, Tokat sancağına bağlı kazaların idarî sınırları yeniden oluşturulurken diğer kazalardan bir kısım köyün Niksar'a aktarılması sonucu meydana gelmiş olabilir. Nitekim 1908'de İskefsir (Reşadiye) kazası Tokat sancağına bağlandığında, Niksar ile Reşadiye arasındaki köyler yeni bir taksimata tabi tutulmuşlardır. Örneğin, 1908'e kadar Niksar'a bağlı olan Başçiftlik köyü bu tarihten sonra Reşadiye'ye dahil edilmiştir²⁵.

Tablo III. 1916 yılı Niksar kazası nahiye ve köy dağılımı²⁶

Nahiye adı	Köy sayısı	Nahiye adı	Köy sayısı	Toplam nahiye sayısı	Toplam köy sayısı
Niksar merkez	67	Çamiçi	14	2	101
Ladik	20				

²¹1326/1908 yılı Devlet salnamesi, s.673.

²²1326/1908 yılı Devlet salnamesi, s.673'deki bilgilere göre derlenmiştir.

²³BA.DH.SN-M 37/108.

²⁴1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında sonra Kafkasya'dan gelen göçmenler tarafından kurulan köylerin isimleri hakkında bkz.Hasan Akar ve Müjdat Özbay, Milli Mücadele Yıllarında Niksar, Niksar 1998, s.17.

²⁵Şahsi arşivimde bulunan 1909 yılına ait bir tapu senesinde Başçiftlik köyü, "kaza" olarak İskefsir (Reşadiye)'e, "sancak" olarak Tokat'a bağlı görünmektedir.

²⁶BA.DH.SN-m 37/108

İdarî birim olarak nahiye, birkaç köyün bir araya getirilmesinden meydana gelen yerleşim merkezi idi. 1871 Vilayet Nizamnamesi'ne göre, nahiye, vali tarafından tayin edilen bir müdürün başkanlığında "Nahiye Meclisi" tarafından yönetilecekti. Nahiye Meclisi,

nahiyenin idarî müzakere ve karar organı niteliğinde idi. Her nahiyenin dairesi dahilindeki köy ihtiyar meclislerinden gönderilen, en çok dörder kişinin toplanması ile oluşturulmuştu. Nahiye meclisinin görevleri, halk tarafından yapılan nakdî ve bedenî yardım ile yapılacak tesisler, köyler arası yollar, otlak ve orman gibi devlete ait malların bakım ve ıslahı ile tarım ve ticaretin geliştirilmesine ait köy ihtiyar meclisleri tarafından sunulacak meselelerin gözden geçirilip müzakere edilmesi ve karara bağlanması idi²⁷.

Nahiyenin alt birimi olan köylerde, yukarıda belirtildiği üzere, 1833-1836 yılları arasında muhtarlık örgütü kurulmuştu. 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ile muhtarlık sistemi yeniden gözden geçirilerek daha fonksiyonel hale getirilmeye çalışıldı. Bunlara göre, her köyde her dinî cemaat için seçimle gelen ve kaymakam tarafından tayin edilen iki muhtar bulunacaktı. Köy İhtiyar Meclisi, muhtarlar, 3 ile 12 kişi arasında değişen üyelerden teşkil edilecekti. Muhtarlar ve ihtiyar Meclisi, köyün bekçi, korucu gibi zabıta memurlarının idaresi, vergi tahsili ile köyün beledî işlerini (temizlik, su yolu, çeşme, mektep ve cami gibi binaların onarımı ve bakımı) yürüteceklerdi²⁸.

3. NİKSAR KAZASININ NÜFUS YAPISI (1892-1916)

1890-1916 yılları arasında Niksar şehri ve kazasının demografik durumu. Vital Cunet'in 1892'de yayımladığı "La Turquie d'Asie" adlı eserinde verdiği rakamlar. Prof. Dr. Bayram Kodaman'ın "XX. Yüzyıl Başında Sivas Vilayeti" isimli makalesinde Fransa'nın Sivas konsolosuna dayanarak verdiği istatistikler, 1321/1903 yılı Sivas vilayet salnamesindeki nüfus tabloları ile BA [Başbakanlık Osmanlı Arşivi], DH (Dahiliye Nezareti), SN (Sicill-i Nüfus)-M[üdüriyeti] kataloğunda 37/108 nolu belgedeki istatistikler yardımı ile mukayeseye dayalı analitik yaklaşımla ele alınacaktır. Bu yaklaşımla önce her bir kaynağın sunduğu nüfus rakamları, devrin şartları dikkate alınarak değerlendirilecek, ardından inceleme altındaki dönemin tamamı göz önünde bulundurularak kaynaklardaki nüfus rakamları mukayese yoluyla demografik eğilimler tespit edilecektir. İncelemenin amacı mutlak anlamda kesin nüfus rakamlarına ulaşmak değil, fakat gerçeğe en yakın rakamlarla adı geçen dönemde önce Niksar kaza merkezinin, ardından Niksar kazasının (kaza merkezi dahil) genel nüfus eğilimlerini ortaya koymaktır.

3.1. Niksar Kazası Merkez Nüfusu

Burada Niksar kazası merkez nüfusu derken, kazanın merkezi olan Niksar kasabasının nüfusu kastedilmektedir. Kaza merkezi ile kazaya bağlı nahiye ve köylerin nüfusla-

²⁷ İlber Ortaylı, a.g.e., s.88-89

²⁸ Detaylı bilgi için bkz.Ortaylı, a.g.e., s.99 ve devamı.

rı, bir bütün olarak aşağıda ayrıca ele alınacaktır. Niksar, üç ayrı milletin (Türk, Ermeni ve Rum) asırlarca yan yana yaşadığı zengin tarih ve kültür dokusuna sahip bir kasabadır. Yerleşim sahası, Kelkit vadisinin genişlediği Niksar ovasının kuzeybatı yamaçlarıdır. Vital Cuinet'e göre, 1892'de kasabanın toplam nüfusu 4000 kişidir. Bu toplamın dinî ve etnik gruplar arasında dağılımı ve bu grupların toplam nüfus içindeki oranları, aşağıda Tablo IV'de verilmektedir. Tablodaki nüfus rakamları; ve yüzdelerden şu sonuçlara ulaşmak mümkündür. İlk olarak, Sünnî Müslüman Türklerin, 2500 kişilik nüfusları ve toplam şehir nüfusu içinde % 62,5'luk oranları ile en kalabalık grubu teşkil ettikleri görülmektedir, ikinci olarak, Gregoryan Ermeniler 1250 nüfusları ve toplam nüfus içinde % 31,25'lik oranları ile Sünnî Müslüman Türkleri izlemektedirler. Son olarak, şehirde en az nüfusa sahip olan Ortodoks Rumlar olup, bunların toplam nüfus içindeki payları ise sadece yüzde 6,25'dir. Başka bir ifade ile Niksar kaza merkezinde nüfusun % 62,5'i Müslüman, % 37,5'i gayr-i Müslimlerden oluşmaktadır.

Tablo IV. 1892'de Niksar kaza merkezi nüfusunun etnik ve dini gruplara göre dağılımı²⁹

Dinî gruplar	Nüfus	%
Sünnî Müslüman Türkler	2500	62,5
Gregoriyan Ermeniler	1250	31,25
Ortodoks Rumlar	250	6,25
Toplam	4000	100

Ali Güler'in naklettiğine göre, Ali Cevat'ın "Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati" isimli eserinde 1897-1898 yılında Niksar kaza merkezi toplam nüfusu, 4000 olarak verilmektedir. Bu toplamdan 3000'i Müslim, 1000'i de gayr-i Müslimdir³⁰. Başka bir ifade ile toplam nüfusun yüzde 75'i Müslüman, yüzde 25'i gayr-i Müslimlerden oluşmaktadır. Bu rakamları, Cuinet'inkilerle mukayese ettiğimizde, toplam nüfus aynı olmakla birlikte gayr-i Müslimlerin toplam sayısı, 1500 yerine 1000 (veya % 37,5 yerine % 25'e) olarak tespit edilmiştir. Bu durum, her iki tarihte Müslim ve gayr-i Müslim nüfus oranları arasında önemli bir fark olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu farkın Vital Cuinet'in gayr-i Müslimleri fazla gösterme, Ali Cevat'ın da bunun tersini yapma yönünde gayret sarf etmelerinden kaynaklanıp kaynaklanmadığını bilemiyoruz.

1901'de Niksar kaza merkezinin toplam nüfusu, Sivas'taki Fransız konsollusunun verdiği rakamlara göre, 5480 kişidir. Bu toplam nüfusun etnik dağılımı ve her bir etnik grubun toplam nüfus içindeki oranları, Tablo V'de verilmiştir. Tablodaki verilere bakarak şu sonuçlara ulaşmak mümkün görünmektedir. Evvela, Fransız konsolosu Türkler'i Osmanlı Türk'ü, Çerkez, Kızılbaş gibi ayrı etnik gruplar halinde göstermek suretiyle nü-

²⁹ Cuinet,a.g.e.,s.733

³⁰ Ali Güler,Osmanlı Devletinde Azınlıklar,İstanbul 1997,s.53.

fuslarını az tutmak niyeti taşıdığı anlaşılmaktadır. Zira bu üç gruba mensup insanlar hem Türk hem de müslümandır. Bu nedenle üç grup birlikte değerlendirildiğinde, Niksar merkez nüfusunun yaklaşık %' 61'ini Türkler'in oluşturduğu görülecektir. İkinci olarak, Türkler'in ardından 1900 nüfusları ve % 34,67'lik oranları ile Ermeniler gelmektedir. Sayı ve oranları en az, olan Rumlar ise 250 nüfusa ve toplam nüfus içinde 4.56'lık bir orana sahip bulunmaktadırlar.

Tablo V. 1901 'de Niksar kaza merkezi nüfusunun etnik durumu³¹

Etnik gruplar	Nüfus	%
Türk	3000	54,74
Çerkez	30	0,54
Kızılbaş	300	5,47
Ermeni	1900	34,67
Rum	250	4,56
Toplam	5480	100

Yukarıda verilen 1892, 1897-1898 ve 1901 yıllarına ait nüfus rakamları ile dinî ve etnik grupların oranları genel olarak karşılaştırıldığında,(1892-1901) yılları arasındaki dönemde Niksar'ın nüfusunda birtakım değişmelerin olduğu gözlenmektedir. Toplam nüfus açısından, 1892'de 4000 kişi olan toplam kaza merkez nüfusu, 1901'de 4580'e yükselmiştir. Bu durum, 9 yıl zarfında toplam nüfuzda % 14,5'lik bir artış anlamına gelmektedir. Nüfustaki bu artışın doğal seyrinde olduğu söylenemez. Bu olağandışı gelişme hakkında iki olasılık düşünülebilir: 1- Vital Cuinet ile Fransız Sivas konsolosunun verdikleri nüfus rakamlarını sağlıklı, bir şekilde tertip etmeleri, 2- dışarıdan Niksar kaza merkezine göçlerin olması. Her iki olasılıkta da doğruluk payı olduğunu düşünüyoruz. Birinci olasılıkta, bu iki şahsın verdikleri nüfus rakamları ile etnik ve dinî grupların yüzdeleri karşılaştırıldığında önemli farklılıklar olduğu görüldüğünden bu rakamların az, da olsa hatalar içerdikleri söylenebilir. İkinci şık da yüksek bir olasılıkla doğrudur. Çünkü 1877-78 Osmanlı-Rus savaşından sonra genelde Anadolu'ya özelde Sivas vilayeti ve Tokat sancağına ardı arkası kesilmeyen göçler vukubulmuştur³². Nitekim, 1301/1883-84 yılı Sivas vilayet salnamesine göre, 1877-78 Osmanlı-Rus savaşından sonra toplam 20,952 göçmen nüfus (3932 hane) Tokat sancağına yerleştirilmiştir³³. Muhtemelen bunların bir bölümü, Niksar kaza merkezine iskan edilmişlerdir.

Vital ile Sivas'taki Fransız konsolosunun Niksar şehrindeki etnik ve dinî gruplar hakkında verdikleri nüfus rakamları arasında da önemli farklılıklar bulunmaktadır. Ev-

³¹ Bayram Kodaman. "XX. Yüzyıl Başında Sivas Vilayeti", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sem-pozyumu 2-6 Temmuz 1986*, Ankara 1987. s. 179.

³² BA. MAD 12609 Sivas'a sevk edilen muhacirin iskanına dair kayıt defteri.

³³ Halis Cinlioğlu. *Osmanlılar Zamanında Tokat, IV*, Tokat 1973.-, 42

vela, Vital 1892'de Niksar'da kızılbaş nüfusu kaydetmezken Fransız konsolosunun 1901 'de verdiği rakamlar arasında 300 kişilik bir kızılbaş nüfusu görülmektedir. Bu durum tam anlamı ile bir çelişkiyi ortaya koymaktadır. İkinci olarak, Ermeni nüfusunda görülen % 52 oranındaki olağanüstü artışı (1892'de 1250 olan Kırnıcı nüfusu, 1901'de 1900 nüfusa çıkarılmıştır) normal şartlar altında açıklamak güçtür. Bu dönemde Niksar'a Ermeni göçü olmadığına göre durumun en makul izahı, Fransız konsolosunun muhtemelen kasıtlı olarak Ermeni nüfusunu yüksek tutmaya çaba sarfetmiş olmasıdır. Son olarak, Ortodoks Rumların sayısı 1892-1901 döneminde hiç değişmemiş görünüyor. Normal şartlar altında 9 yıl zarfında 250 nüfuslu bir grubun demografik değişime maruz kalmaması da bir problemdir. Bu arada nüfus artışı doğal olarak devam ettiğine göre, 1892 ya da 1901 istatistiklerinde hesap hataları bulunduğu açıktır.

1916 yılı Osmanlı Devleti nüfus istatistikleri, din, cinsiyet, yerli ve yabancılik kriterleri açısından son derece ayrıntılı olarak hazırlanmıştır. Niksar kaza merkezi, nahiye ve köylere ait nüfus istatistikleri makalenin sonunda ek olarak verilmiştir. Buna göre, merkez 23 mahalle ve 1669 haneden müteşekkil olup toplam 7798 nüfusa sahiptir³⁴. Bu toplamın yaklaşık % 63'ünü Türkler, %31'ini Ermeniler, % 6,20'sini Rumlar, %0,30'unu ise Kıptiler (Çingenerler) oluşturmaktadır. Sıralanan bu oranlarda, Türk nüfusun toplam nüfus içinde büyük çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. 1915 yılı yazında Doğu vilayetlerinde zorunlu olarak uygulanan tehcire tabi tutulmayan Niksar'daki Ermeniler³⁵, en kalabalık azınlık durumundadır. Ermenilerin ardından, 484 nüfusları ile Rumlar, ikinci en kalabalık azınlığı oluştururken şehirde en az, nüfusa sahip olan Kıptilerin sayısı ise sadece 24'dür (bkz. Tablo VI). Diğer bir ifade ile toplam nüfusun yüzde 63'ü Müslüman. yüzde 37'si gavr-i Müslimlerden oluşmaktadır.

Tablo VI. 1916'da Niksar kazası merkez nüfusunun etnik ve dinî gruplara göre dağılımı³⁶

Etnik ve dini gruplar Hane	Yerli	Yabancı	Toplam nüfus	%
Türk 1102	4724	168	4892	62,73
Ermeni 487	2340	58	2398	30,75
Rum 75	403	81	484	6,20
Kıpti (Çingene) P	^ _^		24	0,30
Toplam 1669	7491	307	7798	100

1916 yılı nüfus istatistiklerindeki kadın ve erkek cinsiyet kriterine göre, Niksar'da kadınların sayısının erkeklerden biraz, fazla olduğu görülmektedir. Yerli ve yabancı takasimatı açısından, yabancıların sayısı ve toplam nüfus içindeki oranı, yerli nüfusunki ile

³⁴ BA.DH.SN-M37/108.

³⁵ Ermeni tehcirinin uygulandığı vilayetler ve iskan sahaları hakkında bkz. Azmi Süslü, Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı, Ankara 1990, s.125-131.

³⁶ BA.DH.SN-M 37/108

kiyaslanamıyacak derecede düşüktür (toplam 7798 kişiden sadece 307'si ya da % 3,93'ü). Öte yandan, bu yabancıların nüfus sayımı yapılırken orada bulunan ve yerleşik olmayan kimseler oldukları tahmin edilmektedir.

1916 yılı nüfus istatistiklerinden, Niksar kaza merkezinde Müslim ve gayr-i Müslim nüfusun birlikte ve ayrı olarak yaşadıkları mahalleleri tesbit etmek de mümkündür. Bu bakımdan, toplam 23 mahalleden 14'ünde Müslümanlar, 2'sinde gayr-i Müslimler ayrı ve müstakil olarak, 6'sında ise müşterek oturmaktadır. Sadece 1 mahallede, sırf Kıptiler ikamet etmektedir. Ortalama olarak mahalle başına 339 nüfus düşmektedir. Mahalle başına ortalama, Müslüman mahallelerinde; 223,5, gayr-i Müslim mahallelerinde: 392, Müslüman ve gayr-i Müslimlerin müştereken yaşadığı mahallelerde; 643,3 nüfustur. Kıptilerin tamamı ise 24 nüfusları ile tek bir mahallede yaşamaktadırlar, Bu ortalamalardan, Müslüman ve gayr-i Müslimlerin karışık oturduğu mahallelerin nüfusca diğerlerinden daha kalabalık oldukları görülmektedir.³⁷

Niksar kaza merkez nüfusundaki değişmelerin genel anlamda tespiti açısından, 1892-1916 dönemini bir bütün olarak ele almak gerekmektedir. Aşağıda Tablo VII'de adı geçen dönemde üç ayrı tarihte, kaza merkezinde yaşayan üç ana etnik grubun nüfus rakamları ve toplam nüfus içindeki oranları verilmiştir. Yukarıda belirtildiği üzere 1892 ve 1901 yılları nüfus rakamları yabancılar tarafından tespit edilmiş olup, 1916 yılına ait olan ise Osmanlı Devleti'nin resmî istatistiğidir. Bu rakam ve yüzdelerden, ilk olarak, adı geçen dönemde toplam nüfusun, Türkler, yaklaşık olarak % 62'ini; Gregoryan Ermeniler, % 32'sini; Ortodoks Rumlar ise % 5,5'ini oluşturduklarını görüyoruz. Bu durumda, Türkler kaza merkez, nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturmakta, onları sırasıyla Ermeniler ve Rumlar izlemektedir.

Tablo VII. Niksar kazası merkez nüfusu, 1892-1916

Etnik ve dinî gruplar	1892 yılı		1901 yılı		1916 yılı	
	nüfus	%	nüfus	%	nüfus	%
Türk	2500	62,5	3330	60,76	4892	62,73
Ermeni (Gregoryan)	1250	31,25	1900	34,67	2398	30,75
Rum (Ortodoks)	250	6,25	250	4,56	484	6,20
Toplam	4000	100	5480	100	7798	100

Tablo VII'deki toplam nüfus rakamlarından, ikinci olarak, 1892'den 1916'ya kadar olan dönemde kaza merkezinde önemli ölçüde nüfus artışı kaydedildiği görülmektedir. Bu bakımdan, toplam nüfus 1892-1901 arasında 4000'den 5480'e, 1901-1916 arasında ise 5480'den 7798'e yükselmiştir. Başka bir ifade ile kaza merkezi nüfusu, 1892-1916 arasındaki dönemde % 95 oranında inanılması güç bir artış göstermiştir. Bu gelişmeyi,

³⁷ Bkz.. Ekde sunulan Niksar merkez nüfus tablosu.

o dönemin sosyo-ekonomik şartları içinde normal nüfus artışı olarak değerlendirmek mümkün değildir. Bunun gerisinde yatan temel sebep, yukarıda belirtildiği üzere 1877-78 Osmanlı-Rus savaşını müteakip Kafkaslardan genelde Anadolu'ya, özelde Sivas vilayeti, Tokat sancağı ve Niksar'a ardı arkası kesilmeden devam eden göçlerdir.

3.2. Niksar Kazasının Nüfusu

Niksar kazasının nüfusu, Niksar merkez ve köyleri ile bağlı nahiye merkezleri ve köylerin nüfuslarının toplamıdır. 1892'de 1 merkez, 9 nahiye ve 83 köyden oluşan kazanın toplam nüfusu. Tablo VIII'de gösterildiği üzere, 20900 kişidir. Bu toplamın % 75'ini Türkler, % 18,60'ını Ermeniler, % 6,36'sını da Rumlar oluşturmaktadır. Bu oranlardan, Kaza nüfusunun büyük çoğunluğunun Türk olduğu açıkça görülmektedir. Azınlıklar içinde en kalabalık nüfus ise Ermeniler'e aittir. Nüfus sayısı bakımından Rumlar sonuncu sırada yer almaktadırlar. Toplam nüfus içinde, Müslimlerin gayr-i Müslimlere oranı ise, % 75'e % 25 olarak görülmektedir.

Tablo VIII. 1892'de Niksar kazası nüfusunun etnik ve dinî gruplara göre dağılımı³⁸

Etnik ve Dinî gruplar	Nüfus	Alt toplam	%	
Türk	Sünnî	10450	15675	75,00
	Şîî	5225		
Ermeni	Gregoriyan	3192	3889	18,60
	Protestan	559		
	Katolik	140		
Rum	Ortodoks	1334	1334	6,38
Genel toplam	20900	20900	100	

Ali Güler, Ali Cevat'dan naklen 1897-1898'de Niksar kazasının toplam nüfusunu, 20.000 olarak vermektedir³⁹. Bu toplamın 16.000'i Müslüman, 4.000'i gayr-i Müslimlerden meydana gelmektedir. Başka bir ifade ile toplam nüfusun % 80'i Müslüman, % 20'si gayr-i Müslimdir. Bu rakamlar ve yüzdeler, Cuinet'in bilgileriyle kıyaslandığında, önemli farklılıklar görülmektedir. İlk olarak, Ali Cevat'ın verdiği toplam nüfus rakamı, Cuinet'inkinden yaklaşık beş yıl sonra derlenmiş olmasına rağmen daha düşüktür. İkinci olarak, gayr-i Müslimlerin toplam nüfus içindeki oranı, Cuinet'e göre % 25, Ali Cevat'a göre ise % 20'dir. Bu iki oran arasında % 5'lik bir fark bulunmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere, benzer durum bu iki yazarın verdiği Niksar kaza merkezi nüfus oranlarında da görülmektedir. Bu durumun, Cuinet'in gayr-i Müslimleri fazla, Ali Cevat'ın da bunun aksine daha az gösterme yönünde hareket edip etmediklerini bilemiyoruz.

1903 yılına ait Osmanlı Devleti salnamesinde, 1 merkez, 3 nahiye ve 95 köyden mü-

³⁸ Cuinet, *a.g.e.*, s. 733.

³⁹ Güler, *a.g.e.*, s. 53.

teşekkil Niksar kazasının toplam nüfusu, 26.108 kişi olarak verilmektedir. Bu toplamın yaklaşık % 79,5'ini Türkler, 11,29'unu Rumlar,9,26'sim ise Ermeniler oluşturmaktadır. 1892'de olduğu olduğu gibi Türkler, kaza nüfusunun büyük çoğunluğunu meydana getirmektedirler. 1892'den farklı olarak bu sefer Rumlar, azınlıklar arasında en kalabalık grubu teşkil etmektedirler. Ermeniler ise bu tarihte nüfusça Rumların gerisine düşmüşlerdir. Bunun sebebi, ya Vital Cuinet'in 1892'de verdiği nüfus istatistiklerinde Ermenilerin nüfusunu yüksek tutmuş olması ya da 1890'larda başlayan Ermeni olaylarının ardından kırsal kesimde kendilerini güvende hissetmeyen bazı Ermeniler'in başka yerlere göç etmeleri olabilir⁴⁰. Yukarıda da belirtildiği üzere, 1892-1901 arasındaki dönemde Niksar kaza merkezi Ermeni nüfusu, 1250'den 1900'e yükselmiştir. Eğer bu artış, istatistiki hata değil ise Niksar kırsalından göç etmiş olan bazı Ermeniler'in Niksar'ın merkezine gelmiş olmaları olası görünmektedir.

Tablo IX. 1903'de Niksar kazası nüfusunun etnik ve dinî gruplara göre dağılımı⁴¹

Etnik ve Dinî gruplar	Nüfus	%
Türk	20,739	79.43
Ermeni (Gregoryan)	2,419	9.26
Rum (Ortodoks)	2,950	11.29
Toplam	26,108	100

1916'da, 1 merkez, 2 nahiye ve 101 köyden meydana gelen Niksar kazasının nüfus durumuna gelince, aşağıda Tablo X, etnik ve dini açıdan kazanın toplam nüfus rakamlarını ve yüzdelerini göstermektedir. Bu değerlerden, şu sonuçlara ulaşmak mümkündür İlk olarak, toplam kaza nüfusunun % 74,56'sini Türkler, % 15,42'sini Rumlar. % 9,73'ünü Ermeniler, % 0,77'sini ise Kıptiler'in oluşturdukları görülmektedir. Bu yüzdelerden, Türkler'in büyük çoğunluğu teşkil ettikleri açıktır. Azınlıklar içinde Rumlar, en kalabalık grubu oluştururken onları Ermeniler takip etmektedir. Kıptiler ise sadece Niksar merkezinde görülmekte olup, toplam 24 nüfusa sahiptirler. Başka bir ifade ile 1916'da toplam nüfusun, Müslümanlar yaklaşık % 75'ini, gayr-i Müslimler ise % 25'ini meydana getirmektedir.

Tablo XI. 1916 yılında Niksar kazasının nüfusu⁴²

Etnik gruplar	Niksar merkez	Niksar köyleri	Ladik ve köyleri	Çamiçi ve köyleri	Alt toplam	½
Türk	4892	9920	4704	3665	23201	74,56
Ermeni	2398	694	-	-	3029	9,73
Rum	484	2594	1721	-	4799	15.42
Kıpti (Qingene)	24	-	-	-	24	0,77
Genel toplam	7798	13208	6425	3685	31116	100

⁴⁰Tokat ve Niksar'da cereyan eden Ermeni olayları hakkında bkz. Hasan Akar ve Müjdat Özbay.

a.g.e.,s 37 ve devamı.

⁴¹1321/1903 yılı Sivas vilayet salnamesi, s.236-237.

⁴²BA.DH.SN-M 37/108

İkinci olarak, kaza nüfusunun nahiyeler arasındaki dağılımına baktığımızda, Niksar merkez ve köylerinin kaza nüfusunun yarıdan fazlasını (toplam 31.116 nüfustan 21.006'si ya da % 67,5'i) meydana getirdiği görülmektedir. Diğer iki nahiyenin toplam kaza nüfusu içindeki oranları ise şu şekildedir: Ladik, % 29,64; Çamiçi, % 11,84. Son olarak, nahiyeler nüfuslarının yapısına bakıldığında, Çamiçi nahiyesinde hiç gayr-i Müslim nüfus olmadığını görüyoruz. Ladik nahiyesinde ise gayr-i Müslim nüfus olarak, % 26,78'lik oranlarıyla Rumlar'ın varlığına şahit olunmaktadır. Bu durum, gayr-i Müslimlerin daha çok Niksar merkez ve çevresindeki az, yükselteli ovalarda kurulmuş olan köylerde oturduklarını göstermektedir.

1916 yılı nüfus istatistiklerindeki kadın ve erkek nüfusu cinsiyet kriterine göre, Niksar kazasında kadın nüfusunun, erkeklerinkinden % 3,10 oranında fazla olduğu görülmektedir. Baska bir ifade ile toplam 31.116 nüfustan, 14.596'si erkek; 16.160'ı kadınlardan oluşmaktadır. Bu durum, erkeklerin bir süredir devam etmekte olan Balkan harpleri ve I. Dünya Savaşı'na katılmaları ve şehit olmalarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Kaza nüfusunun yerli ve yabancı taksimatı açısından, yabancıların sayısı ve toplam nüfus içindeki oranı, yerli nüfusunki ile kıyaslanamayacak derecede düşüktür (toplam 31116 kişiden sadece 801'i ya da % 2,57'si). Öte yandan, bu yabancıların nüfus sayımı yapılırken orada bulunan ve yerleşik olmayan kimseler oldukları tahmin edilmektedir.

Buraya kadar üç ayrı tarihte Niksar kazasının nüfus rakamları etnik ve dini gruplar çerçevesinde sunmaya çalışıldı ve her bir grubun toplam nüfus içindeki oranları tespit edildi. Son olarak, kazanın nüfusunu incelenen dönemin (1892-1916 yılları arası) sosyo-ekonomik şartlarını da dikkate alarak genel anlamda demografik eğilimleri tesbit açısından değerlendirmeye tabi tutmak gerekmektedir. Bu bakımdan, önce kaza nüfusunu oluşturan etnik ve dini grupları ve onların adı geçen dönemdeki ortalama oranlarını gözden geçirelim. Aşağıda Tablo XI'de üç ayrı tarihte Niksar kazasında yaşamış olan etnik ve dini grupların nüfus rakamları ve toplam içindeki yüzdeleri yer almaktadır. Tablodaki verilerden, toplam nüfusun Türkler, yaklaşık olarak % 76,5'ini; Ermeniler, % 12,5'ini; Ortodoks Rumlar, % 11'ini, Kiptiler ise, sadece 0,77'sini oluşturdukları anlaşılmaktadır. Bu durumda, Türkler, kaza nüfusunun büyük çoğunluğunu meydana getirmekte, onları sırasıyla Ermeniler ve Rumlar izlemektedir.

Tablo XI. 1892-1916 döneminde Niksar kazasının nüfusu

Etnik ve dini gruplar	1892yılı		1903yılı		1916yılı	
	nüfus	%	nüfus	%	nüfus	%
Türk (Müslüman)	15675	75,00	20,739	79,43	23201	74,56
Ermeni (Gregoryan)	3889	18,60	2,419	9,26	3029	9,73
Rum (Ortodoks)	1334	6,38	2,950	11,29	4799	15,42
Kipti	-	-	-	-	24	0,77
Toplam	20900	100	26,108	100	31116	100

Kaza nüfusunu oluşturan grupların yüzdelerini, aynı dönemde Niksar merkezdeki grupları ile kıyasladığımızda, Türkler açısından Türk nüfus oranı, kaza genelinde kaza merkezinden daha fazladır (kazada % 76,5, merkezde % 62). Ermeniler bakımından, Türk nüfusun aksine olarak merkezdeki Ermeni nüfus oranı, kaza genelindekinden daha yüksektir (merkezde % 32, kazada % 12,5). Rumlar için ise nüfus oranı, kaza genelinde merkezdekenden daha fazladır (kazada % 11, merkezde % 5,5).

Tablo XI'deki toplam nüfus rakamlarından, son olarak, 1892'den 1916'ya kadar uzanan sürede Niksar kazasının önemli ölçüde nüfus artışı kaydettiği görülmektedir. Bu bakımdan, kazanın toplam nüfusu 1892-1903 arasında 20.900'dan 26.108'e, 1903-1916 arasında ise 26108'den 31116'ya yükselmiştir. Başka bir ifade ile kaza nüfusu, 1892-1916 arasındaki dönemde % 49 oranında bir artış göstermiştir. Aynı dönemde, Niksar merkezin kaydettiği nüfus artışı % 95 civarındadır. Bu gelişmeyi, o dönemin sosyo-ekonomik şartları içinde normal nüfus artışı olarak değerlendirmek mümkün değildir. Bunun gerisinde yatan temel sebep, yukarıda belirtildiği üzere 1877-78 Osmanlı-Rus savaşını mütakip Kafkaslar'dan genelde Anadolu'ya, özelde Sivas vilayeti, Tokat sancağı ve Niksar'a ardı arkası kesilmeden devam eden göçlerdir⁴³.

Niksar kazasına yapılan göçler neticesinde, yukarıda idari yapıyı incelerken de vurgulandığı gibi kazaya bağlı köylerin sayısında artış görülmüştür. Bu bakımdan, 1894'de 83 olan köy sayısı, 1908'de 95'e, 1916'da ise 101'e çıkarılmıştır. Bununla birlikte, köy sayısındaki artışı sadece hariçden gelen göçlere bağlamak yanlış olacaktır. Zaman zaman idari açıdan yapılan kazalar arasındaki köy taksimatı da kazaların köy sayılarının artmasında veya eksilmesinde önemli bir role sahiptir. Bu konunun sağlıklı bir sonuca bağlanması için aynı dönemde diğer komşu kazaların idari durumları ve nüfus yapıları mukayeseye dayalı analitik yaklaşımla etraflıca incelenmesi gerekmektedir.

⁴³ Hasan Akar ve Müjdat Öz.bay, *a.g.e.*, s. 17.

4. SONUÇ

1880 sonrası döneme ait kaynak ve araştırma eserlere dayanarak Niksar kazasının idari durumu ve nüfus yapısı üzerine yapılan bu kısa analizden bazı sonuçlar çıkarmak mümkündür. Evvela, idari yapı bakımından Niksar, 1881'de Sivas Vilayeti içinde bir sancak olarak teşkil edilen Tokat'a bağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin idari taksimatında ve teşkilat yapısında görülen değişiklikler ve düzenlemeler aynı şekilde Niksar kazasında da uygulama alanı bulurken birçok idari müessese kurulmuştur. Yine bu bakımdan Niksar kaza merkezi, 1871'de belediye teşkilatına kavuşmuştur.

Nüfus yapısı açısından, inceleme altındaki dönemde Niksar kazasının nüfus yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Genel olarak normal dağılımlı bir nüfus artışı yaşanırken, Müslümanların sayısı gayr-i Müslimlerin sayısına oranla daha fazla artış göstermiştir. Bunda 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonrası bilhassa Kafkaslar'dan Sivas Vilayeti ve Tokat Sancağı'na yapılan göç hareketlerinin büyük payı vardır. 1900 sonrası dönemde Niksar köylerinde Ermeni nüfusunda bir gerileme yaşanırken Rum nüfusunda artış görülmektedir.

KAYNAKLAR

- 1-**Osmanlı Devlet salnameleri:** 1284/1867, 1290/1873, 1312 / 1894, 1314 / 1896, 1326-1908 yılları.
- 2- **Sivas vilayet salnameleri:** 1300/1883, 1302/1884-5,1308/1890, 1321/1903 yılları.
- 3- **Trabzon vilayet salnâmesi:** 1288/187) yılı
- 4- **Arsive kayıtları:** 4 Cemaziyelevvel 1292/29 Mayıs 1875 Larihli lapu snccii; BA. MAI) 14250: BA. DH. SN-M 37/108; BA. MAD 12609
- 5- **Makale ve Kitaplar**

Akar, Hasan ve Müjdat Özbay. (1998). *Milli Mucadde Yıllarında Niksar*, Niksar.

Akarlı, Engin Deniz. (1972). *Ottoman Population in Europe in the 19 th Century-fls 'Territorial Racial and Religious Composition*, MA Thesis, University of Wisconsin, D.S.A

Akbal, Fazıla. (1961). "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda İdari Taksimat ve Nüfus", *TTK. Belleten*, XV/60: 617-628.

Aydm, Mahir. (1990). "'Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *Sultan II Mahmut ve Reformları Semineri i'inde* (81-107) İstanbul.

Behar, Cem. (1985). "The 1300 (1885) and 1322 (1907) Tahrirs as Sources for Ottoman Historical Demography", *Bogaz.igi University Research Papers*, İstanbul.

Behar, Cem. (haz.). (1996). *Osmanlı İmparatorluğu 'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, Ankara.

Cinlioglu, Halis. (1973). *Osmanlılar Zamanında Tokat, IV*, Tokat.

-
- Cuinet, Vital. (1892). *La Turquie d'Asie-Geographie Administrative, Stalislque, Descripvie et Raisonnee de l'Asie Mineur*, I-IV, Paris.
- Cadirci, Musa. (1980). "1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Ü. crinc Hir Araştırma", *Osmanlı Araştırmaları I*: 109-132.
- (y'adirci, Musa. (1991). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapılun*, Ankara.
- Eken, Galip. (2000). "Tanzimat Dönemi Osmanlı Toplumunda Nüfusun Meslek Yapılanmam; Tokat Örneği", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, XV' 155-169.
- Gökbilgin, Tayyib. (1979). "Tokat", IA, XII/1: 410.
- Güler, Ali. (1997). *Osmanlı Devletinde Azınlıklar*, İstanbul.
- Karpat, Kemal. (1978). "Otloman Population Rccords and the Census of 1881/82-1893", *Inti-r national Journal ofMiddle Easlern Studies*, 9: 237-274.
- Karpat, Kemal. (1983). "The Ottoman Demography in the Ninelecnth Century: Sourccs, Con cepts, Methods", *Economie et Societes dans l'Empire Olloman i^indc* (207-217). (yay.) J. I. Raque-Grammont ve Paul Durnont, Paris.
- Karpat, Kemal. (1985). *Ottoman Population 1830-1914, Demographic and Social Charac.teris tics*, The University ofWisconsin Press, Madison.
- Küçük, Cevdet. (1976-77). "lan/.imat Devrinde F.r./urum'un Nüfus l)ururnu",/Ü. *Edebiyal hü kültesi Tarih Esntitusu Dergisl*, 7-8: 185-223.
- McCarthy, Justin. (1983). *Muslinu and Minorilies-The population of Otloman Analolia and Ihr End of the Empire*, Nev. York.
- Ortayh, İlber.** (1974). *Tanyattan Scmr.i Mahalli fdareler (J840-1878)*, Ankara.
- Özdemir, Rifal.** (1986). *19. Yüiyihn llk Y.-ri^nda Ankara*, Ankara.
- Shaw, Stanford J.** (1978). "**The Ottoman C'ersii-. System and Population, 18?il- 1914**", *!fil('rncil! onal Journal ofMiddle Rastern S;udu-s.)* 323-338.
- Shaw, Stanford J. (1980). "Ottoman Population Mo'cinents durind (he LasI Years of ihc Kmpire, 1885-1914: Some Preliminary Remarks". *Osmanli Araflirmalari I*:191-205.
- Süslü, Azmi. (1990). *Ermeniler ve 1915 Tehcir 0:;';;*, Ankara.
- Ziya Karal, Enver. (1943). *Osmanli Iinparatorliieu'nJa llk Nüfus Sayimi-1831*, Ankara.

NİKSAR MERKEZ KÖYLER	İSLAM						RUM						ERMENİ						YEKÜN						Toplam nüfus
	Hane		Yerli		Yabancı		Hane		Yerli		Yabancı		Hane		Yerli		Yabancı		Hane		Yerli		Yabancı		
	E	K	E	K	E	K	Hane	E	K	E	K	Hane	E	K	E	K	Hane	E	K	Hane	E	K	E	K	
1. Ustahasan	17	41	48														17	41	48						89
2. Avara (Serenli)	113	342	353														113	342	353						695
3. Efkerit (Direkli)	24	61	73														24	61	73						134
4. Abdaloklu	17	41	43														17	41	43						84
5. Ayva (Ayvaköy)	33	123	133														33	123	133						256
6. Ayrancı	14	36	37	2													14	36	37	2					75
7. Onan (Sarıyazı)	15	33	36														15	33	36						69
8. Ayrıalı	16	46	49														16	46	49						95
9. Ehen (Esençe)	8	25	35														8	25	35						60
10. Argoslu							133	456	456								133	456	456						912
11. İreç (Boyluca)							28	103	107								28	103	107						210
12. İbişli (Gökçöçölük)	91	264	300														91	264	300						564
13. Ahıncı (Akıncı)	77	181	184	15	22		7	36	34								77	181	184	15	22				402
14. Erikbelam (Erikbelen)	35	98	117	2	3												42	134	151	2	3				290
15. Aydoğmuş							50	167	174								50	167	174						341
16. Asar							19	57	73								19	57	73						130
17. Buz (Buzköy)	49	126	133														49	126	133						269
18. Buharı (Ötvenli)	34	104	105														34	104	105						209
19. Beldibi	3	6	5														3	6	5						11
20. Pelitli	26	76	81	5	3												26	76	81	5	3				165
21. Tis (Hüseyingazi)	12	33	36														12	33	36						69
22. Tenevri (İgikli)	18	49	52	10	7		*	10	7	7							22*	59	59*	17	7				142
23. Camidere	25	71	84	3	3												25	71	84	3	3				161
24. Coğ (Arpaören)	33	107	106	3	2												33	107	106	3	2				218
24. Cer ma'a alan	45	116	151														45	116	151						267
25. Horuşeyir (Beyçayın)	29	53	66	2	1												29	53	66	2	1				122
26. Hacılı	18	45	50	1													18	45	50	1					96
27. Hoşulu (Çengelili)	22	36	44	1	3												22	36	44	1	3				84
28. Hasanköy							20	63	77								20	63	77						140
29. Halidin (Şeyfler)	28	103	116														28	103	116						219
30. Hanyeri							18	61	81								18	61	81						142
31. Divadere (Ornancık)	29	75	79	16	14												29	75	79	16	14				184

LADİK NAHİYESİ (GÖKÇEYAZI) KÖYLER	İSLAM						RUM						YEKÜN						Toplam nüfus
	Hane		Yerli		Yabancı		Hane		Yerli		Yabancı		Hane		Yerli		Yabancı		
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	
1. İpsimara (Günlüce)	54	136	145	3										54	136	145	3		284
2. Eskidir (Yapraklı)	153	400	456	1										153	400	456	1		856
3. Eryaba					58	199	194	24	13					58	199	194	24	13	430
4. Örenler	24	47	59	1										24	47	59	1		107
5. Boğama (Gözınar)	63	229	257											63	229	257			486
6. Bideze (Yakınca)	48	144	159											48	144	159			303
7. Pöhrenekli (Oluklu)	14	36	59	1	3									14	36	59	1	3	99
8. Tepeyatak	33	116	135											33	116	135			251
9. Huru (Budaklı)	56	162	196	10										56	162	196	10		368
10. Herkünbet (Kumbetli)	61	169	259	2	3									61	169	259	2	3	433
11. Sorhun (Sorkun)	78	289	299					44	187	174				122	476	473			949
12. Fil (Bayraktepe)								34	99	104				34	99	104			203
13. Kavaklı	7	20	33											7	20	33			53
14. Kılğuz								32	87	95				32	87	95			182
15. Gidiver (Dalkaya)	17	39	47											17	39	47			86
16. Ladik(Gökçeyazı)	99	274	299											99	274	299			573
17. Leğen (Teknealan)								38	138	132				38	138	132			270
18. Mercimekdüzü	25	55	59											25	55	59			114
19. Musapınarı	21	55	47											21	55	47			102
20. Yenice								28	141	134				28	141	134			275
YEKÜN	753	2171	2509	18	6			234	851	833	24	13		987	3022	3342	42	19	6425

ÇAMIÇI NAHIYESİ KÖYLERİ	İSLAM						YEKÜN						Toplam nüfus
	Hane		Yerli		Yabancı		Hane		Yerli		Yabancı		
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	
1. Alçakbel	22	76	78				22	76	78				154
2. İlmidi (Bilgili)	71	248	259	1			71	248	259	1			509
3. Olukalan	95	352	396				95	352	396				748
A	28	89	79				28	89	79				168
5. Çanak ma'a Özviran (Özeren)	103	346	385				103	346	385				731
6. Çalca	32	106	97				32	106	97				203
7. Çoç (Büyükyurt)	7	38	34				7	38	34				72
8. Hosaf (Karakuş)	19	47	63				19	47	63				110
9. Sele (Akgüney)	15	54	48				15	54	48				102
10. Kaşıkçı	38	166	196				38	166	196				362
11. Karakaş	22	71	79	3			22	71	79	3			157
12. Külabi (Özdemir)	7	27	36				7	27	36				63
13. Kerit	17	67	79				17	67	79				146
14. Çakmak	25	75	78	4			25	75	78	4			160
YEKÜN	501	1762	1907	8			501	1762	1907	8			3685

NİKSAR KAZASININ 1916 YILINDAKİ GENEL NÜFUSU

NİKSAR KAZASI VE NAHIYELERİ	İSLAM						RUM						ERMENİ						YEKÜN						Hane Toplam nüfus
	Yerli			Yabancı			Yerli			Yabancı			Yerli			Yabancı			Yerli			Yabancı			
	E	K		E	K		E	K		E	K		E	K		E	K		E	K		E	K		
NİKSAR MERKEZ	2328	2392	74	94	212	212	44	37	1187	1153	31	27	14	14	3716	3775	149	158	1669	7798					
NİKSAR KÖYLERİ	4555	5097	133	135	1141	1316	73	64	349	333	6	6	-	-	6045	6746	212	205	2069	13208					
Y B K Ü N LADİK ve KÖYLERİ	6883	7493	207	229	1332	1528	117	101	1536	1486	37	33	10	14	9761	10521	361	363	3738	21006					
ÇAMCI ve KÖYLERİ	1762	1907	8	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1762	1907	8	8	501	3685					
GENEL TOPLAM	10816	11909	233	243	2183	2361	141	114	1536	1486	37	33	10	14	14545	15770	411	390	5226	31116					

Kısıtlımlar: E (Erkek); K (Kadın)

Kaynak: BA. DH. SN-M 37/108.